

lze navázat účinné "intersubjektivní spojení s ostatními vědomími" (s. 18, 30). Úlohou učitele, stejně jako pravý význam banálního úsloví *Učit se učit* je proto proměnit vrozenou pasivní schopnost ve schopnost aktivní, otevřít maximum cest pro její realizaci, aby se tak probudil a vzdělával náš cit sounáležitosti se společenstvím myslících bytostí a abychom přijali za svou nutnost do něj se integrovat. F. Savater se však nemíní spokojit s obecnými tezemi; zajímá ho konkrétní průběh dlouhodobého výchovného procesu. První a nezbytné kroky k tomu, aby se z dítěte stal plnoprávně platný člen společnosti, se musí uskutečnit v rodině; rezignují-li rodiče na svou zodpovědnost dospělých, nepřesvědčí-li své potomky s dostatečnou průkazností o "principu reality", neuvědomí-li si, že "cílem výchovy je naučit se respektovat s radostným životním zájmem to, co zpočátku respektujeme, poněvadž jsme se toho tak či onak obávali" (65), pak budou jejich děti zatíženy handicapem, který škola nedokáže nikdy překonat. Ta má především předávat "maximum poznatků s minimem předsudků", formovat svobodné bytosti, t.j. bytosti osvobozené od "prvotní nevědomosti" (s. 72-73, 93). K tomu je třeba zbavit výuku veškeré pedanterie, rozvíjet kritického ducha a upřednostňovat metodologický a historický přístup k vědě na úkor jeho vnitřně nepropojeného hromadění; aniž by se omezovala pluralita hledisek, zaměřit se jednoznačně na "demokratickou univerzalitu" a neváhat "učit, ve jménu naší jediné opravdové a podstatné příslušnosti k lidství, rozumově zrazovat to, co je v našich náhodných oblíbených vylučujících, uzavřených a maniakálních, ať by to připadalo jakkoli svůdně těm, kdo duchovně zpohodlněli, kdo chtějí setrvat v rutíně či vystříhat se konfliktů". Konečný smysl výchovy se nachází totiž právě zde: učinit pro každého očividným a hlavním to, na co se zapomíná, protože se nám to jeví jako samozřejmé, tudíž vedlejší - "uchovávat a předávat intelektuální lásku k tomu, co je lidské" (s. 153, 164, 180).

Zdeněk Kouřím

PhDr. Zdeněk Kouřím, CSc.
517 03 Skuhrov nad Bělou 67
Česká republika

METAFORA POD LUPOU FILOZOFA

PEDRO CHAMIZO DOMÍNGUEZ: *Metáfora y conocimiento (Metafora a poznanie)*. Málaga, Analecta Malacitana 1998, 123 s.

Španielske teoretické práce z oblasti skúmania jazyka u nás nie sú dostatočne známe. Je to na škodu vecí, lebo tradične rozvíjaná reflexia, v ktorej je objektom jazyk, má v kultúre Španielska nezastupiteľné miesto. K úvahám rozličného druhu inšpiruje aj monografia španielskeho teoretika Pedra J. Chamizo Domíngueza spájajúca v sebe teóriu a filozofiu jazyka, o čom hovorí už jej názov *Metafora a poznanie*. Je to téma, ktorá na pôde španielskej kultúry doslova evokuje prepojenie Európy s Orientom a jeho obrazným vyjadrovaním.

Hneď v prvej kapitole *Doslovný a metaforický význam* si autor vymedzuje priestor, v ktorom hodlá problematiku uchopiť. Metaforické použitie výrazu býva odlišné od významu, ktorý sa mu bežne prisudzuje. V tomto zmysle sa vyjadril už Aristoteles vo svojej *Poetike*, keď o metafore povedal, že je "prenesením pomenovania jednej veci na druhú vec". V našom storočí zas H. P. Grice v práci *Logika a konverzácia* hovorí o metafore ako o "úškľabku alebo narušení, keď sa na označenie predmetu použije pomenovanie, ktorým sa normálne označuje iný predmet". Podľa Chamiza Domíngueza každé metaforické vyjadrenie prisudzuje slovu význam odlišný od doslovného významu, pod ktorým sa bežne chápe. Metafora sa teda vníma ako sémantická odchýlka vo význame istého pojmu smerom k významu metaforickému, pričom každý pojem má svoj vlastný správny alebo neodchýlený význam, ktorý sa zvykne považovať za jeho doslovný význam.

Ďalej autor rozoberá sémantiku samotného slova "doslovný", u ktorého predpokladá tri významy. Vo vetách ako "Tento preklad je doslovný" alebo "Citoval som doslovne Juanove slová" predstavuje "doslovný" synonymum výrazu "textový". V druhom význame je "doslovný" synonymom adjektíva "presný" alebo "nie dvojznačný". Keď lekár informuje svojho kolegu o nezvyčajnom alebo netypickom priebehu choroby slovami: "Dnes ráno som videl úžasnú pankreatitídu", nebude pre poslucháča adjektívum "úžasný" ničím dvojznačným, patrí totiž do lekárskeho žargónu. Avšak osoba neznalá jazykových prejavov lekárov (pacient!) bude považovať použitie adjektíva "úžasný" pri najmenšom za nevhodné. Tretím významom výrazu "doslovný", ktorý je podľa autora vzhľadom na tému metafory najdôležitejší, je význam "zvyčajný" či "všeobecne akceptovaný".

Autor rozoberá aj kritiky pojmu "metaforický", ktoré spája jedna charakteristická črta, a to popretie jasného rozlíšenia medzi doslovnosťou a metaforickosťou. Argumenty tejto línie asi najpregnantnejšie zhrnul a klasifikoval D. Davidson, podľa ktorého "metafory znamenajú to isté, čo slová vo svojom doslovnom výklade, a nič viac." Tri klasické argumenty sú: a) argument homonymie a polysémie, b) argument porovnania a c) argument dvojznačnosti. Davidson nesúhlasí s tým, že by slová mali mať okrem doslovného významu aj význam doplňujúci. Preto sa podľa neho musíme uchýliť k hypotéze homonymie.

Podoba väčšiny metafor - "A je B", kde má predikát obvykle metaforickú formu - privedol niektorých vedcov k myšlienke, že metafora je vlastne skryté prirovnanie, pričom každú metaforu možno nahradiť prirovnaním typu "A je ako B". D. Davidson k tomu uvádza svoje dve základné tézy: zatiaľ čo prirovnanie patrí do oblasti jasného a explicitného vyjadrenia, metafora nepredstavuje nič iné iba oznam, ktorý je daný v náznaku, "drgnutím lakt'a". Podľa druhého Davidsonovho argumentu sú všetky prirovnania pravdivé a naopak väčšina metafor je nepravdivá. Autor rozoberá Davidsonovo tvrdenie na jeho príkladoch: "Pán S. je ako prasa" a "Pán S. je prasa". "To, vďaka čomu je prvý príklad, teda prirovnanie pravdivé," píše Chamizo Domínguez, "nie je banálna podoba človeka s prasaťom..., ale to, či zvláštne a relevantné vlastnosti, ktoré prisudzujeme ošpaným a ktoré odlišujú ošpané od iných bytostí, možno, resp. nemožno aplikovať na pána S." (s. 23) Navyše, pravdivosť prirovnania by mala byť v kontexte jasne naznačená v dovetku: "..., pretože je špinavý"; "..., pretože je na zjedenie". To isté

podľa autora platí o metafore, ktorú nemožno pokladať za nepravdivú len preto, že je to metafora, ako tvrdí Davidson. To, či pokladáme prirovnanie alebo metaforu za pravdivú, je ovplyvnené našou kultúrnou typológiou, vierou, názormi, vedomosťami, presvedčením atď.

Tretí Davidsonov argument týkajúci sa dvojznačnosti metafory hovorí, že ak sa chceme vyhnúť poslucháčovej nesprávnej interpretácii našej výpovede, treba sa vyhýbať metaforám. Autor polemizuje s týmto názorom, argumentujúc na príklade doslovných, nie metaforických tvrdení, ktoré však môžu byť sémanticky či syntakticky dvojznačné.

Druhá kapitola knihy *Pragmatické aspekty metafory* predstavuje štúdiu pragmatických stratégií, ktoré nám umožňujú identifikovať a interpretovať metafory. Poznáme dva základné prístupy k pragmatickému výkladu metafory. Autormi týchto klasických teórií modernej filozofie sú H. P. Grice a J. R. Searle. Podľa Grice metafora zmenou obvyklého alebo bežného významu pojmu porušuje "normy kvality". Aj pre Searla znamená metafora narušenie či chybu vzhľadom na doslovný význam pojmu. Autor knihy zastáva názor, že pragmatické stratégie sú nevyhnutné na vysvetlenie presného významu metafory. Racionálne neobjasnené však zostávajú dôvody, prečo používatelia ľubovoľného jazyka neustále vytvárajú metafory, pričom nielen vtedy, keď vznikajú nové reality, ktoré treba pomenovať, ale aj pri označovaní už známych, pomenovaných vecí.

A tak sa v tretej kapitole s názvom *Živá a neživá metafora* dostávame k problému striktné synchronickej a pragmatickej perspektívy metaforickej zmeny, ktorá je podľa autora nedokonalá. S predstavou metafory ako odchýlky alebo "úškľabku" vo vzťahu k doslovnému významu sa totiž asociuje pejoratívna koncepcia metafory (J. M. Sosskice). Preto treba metaforu pokladať za zmenu, a nie za úškľabok ani za odchýlku. Synchronická perspektíva nám neupresňuje dôvody vzniku metaforického významu, je to statická perspektíva, utajuje životopis metafory a nezohľadňuje fakt, že v istom momente môže jestvovať viacero metaforických významov. Diachronická perspektíva zas ukáže, ako sa menia a vznikajú metaforické významy slov, i to, že metafora sa môže nachádzať prinajmenšom v troch vývinových štádiách: a) ako metafora neživá či lexikalizovaná b) ako metafora semilexikalizovaná a c) ako metafora kreatívna alebo poetická.

Ďalšou zaujímavou témou súvisujúcou s metaforou a intimitou (T. Cohen, D. E. Cooper) je téma novovzniknutých metafor. Tvorja sa obvykle v úzkych komunikujúcich spoločenstvách a slúžia na upevnenie súdržnosti skupiny, ktorú definujú a identifikujú. Úspešnosť nových metafor sa prejavuje v tom, že sa šíria aj do iných komunít. Napríklad veta: "Oženil som sa s lístkom do opery" - vyjadruje intimitu medzi hovoriacim a poslucháčom, ktorý vie, že jeho priateľ je veľký milovník opery a aby sa dostal zadarmo na predstavenia, je schopný dokonca sa oženiť.

Knihy má ambíciu byť filozofickým pojednaním o metafore a v tomto zmysle sa v nej skúma, či možno na metaforické vyjadrenia aplikovať hodnoty pravdy. Tým viac, že uznávaný vedec D. Davidson pokladal väčšinu metafor za nepravdivú, pričom dodatok "väčšina" znamenal skôr istú umiernenosť než presvedčenie, že by mohla existovať aj pravdivá metafora. Podľa autora knihy však možno zo strany poslucháčov aplikovať hodnoty pravdy na metaforické tvrdenia viacerými kategóriami vzťahu pravdy

a metafory: "metafora a pravda-adekvátnosť-súvzťažnosť", "metafora a pravda-koherencia", "metafora a pravda-objav". Každá metafora má kognitívnu, poznávaciu funkciu, vytvára sieť a koncepčné schémy, prostredníctvom ktorých do reality vnikáme, precitujeme a vnímame ju. Tu už sa autor dostáva k jadrú svojich úvah a ukazuje, ako vznikajú a ako sa prenášajú tieto koncepčné schémy v štyroch oblastiach poznania: v literatúre, náboženstve, vo vede a vo filozofii. V takto danej klasifikácii následne skúma metaforu literárnu, náboženskú, vedeckú a filozofickú. Práca prináša nové pohľady na problematiku jazyka a poznania, pravdivosti metaforického vyjadrenia.

Roxana Maliti

Roxana Maliti
Inštitút romanistiky Viedenskej univerzity
Viedeň
Rakúsko

PODNETNÉ ŠTÚDIE O PORTUGALSKOM MYSLENÍ

EDUARDO ABRANCHES DE SOVERAL: *Pensamento Luso-Brasileiro (Estudos e Ensaios)* (Luso-brazílske myslenie (Štúdie a eseje)). Lisboa 1996, 227 s.

Profesor filozofie na Univerzite v Porte E. Abranches Soveral (1927) zúročuje svoje hlboké znalosti z dejín svetovej filozofie i bohaté skúsenosti zo svojho pedagogického pôsobenia na portugalských i brazílskych univerzitách a vo svojich esejách, štúdiách a článkoch sa pokúša nájsť konvergencie i divergencie medzi spôsobom zmýšľania, svetonázorom i životným pocitom obyvateľov Brazílie a Portugalska, a to predovšetkým v najbúrlivejšom období druhej polovice 19. a v prvej polovici 20. storočia. Aj keď ide o články uverejňované v odborných zborníkoch a príspevky prednesené na konferenciách, kniha pôsobí veľmi koherentne, dokazuje autorov bádateľský entuziazmus, hlbokú odbornú erudovanosť a poradie štúdií potvrdzuje i jeho zmysel pre gradáciu.

Základnou premisou a zároveň centrálnym motívom celej knihy je téza, že Brazílčania a Portugalci sú si veľmi blízki v "predispozícii preceňovať a nadhodnocovať to, čo prichádza z cudziny, a neuznávať vlastných prorokov. Prechádzajú od nemilosrdnej kritiky a pohrdania tým, čo majú na dosah ruky a čo teda to dobre poznajú, k vytváraniu mýtov a zbožňovaniu toho, čo je ďaleko a čo zákonite nemôžu poznať do detailov. V zámorí túžia po Metropole, v Metropole banujú za zámorím". (s. 19). Napriek tomu však majú jednu črtu, ktorá ich odlišuje takpovediac od zvyšku sveta. Je to *sadudade*, nepreložiteľné slovo označujúce vysoko subjektívny stav duše či pocit, čosi ako melanchóliu, i keď toto slovo nevystihuje *saudade* v celej jeho šírke a hĺbke. *Saudade* - to je totiž životný pocit zahŕňajúci lásku, spomienky a neprítomnosť - lásku, ktorú subjekt cítil, prípadne ešte stále cíti, ktorá je však minulosťou (alebo budúcnosťou), a teda v prítomnosti nejestvuje. Tento pocit sa vyvíjal postupne pod